

ni spoj trenda opšteg slabljenja kritičnosti prema radikalnoj desnici nakon sloma evropskog socijalizma u različitim državnim kontekstima i jasno su prepoznati raznovrsni spletovi konkretnih uslova razvoja krajnje desnice". Baš je zato nama ova studija još i važnija, jer rasvjetljava stvarne posljedice pada Berlinskog zida, sloma realsocijalizma i navodnog "kraja povijesti" koji je zapravo bio uvertira u reviziju rezultata Drugog svjetskog rata. Sudeći po Bakićevim zaključcima i ovoj opasci profesora Kuljića, tim je nužnije pisanje takve studije za slučaj postsocijalističkih zemalja – štoviše, to bi bio logičan i poželjan nastavak.

*Karlo Jurak
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu*

Prikaz

Velimir Veselinović
Hrvatska stranka prava od
1990. do 2011.

Despot infinitus, Zagreb, 2019, 447 str.

Znanstvena monografija *Hrvatska stranka prava od 1990. do 2011.* autora Velimira Veselinovića objavljena je 2019. godine. Knjiga je prerađeno izdanje njegove doktorske disertacije obranjene godinu dana ranije. Prema riječima prof. dr. sc. Stjepana Matkovića to je prva znanstvena obrada povijesti jedne stranke koja je djelovala u suvremenoj Hrvatskoj od 1990. godine.

Monografija je sadržajno podijeljena na "Predgovor", "Uvod", šest poglavlja i "Zaključna razmatranja". Na kraju knjige nalaze se "Prilozi" (385-412) koji obuhvaćaju programska načela i dokumente koje je Hrvatska stranka prava (HSP) objavljivala od 1990. do 2011. Zatim slijede "Bibliografija" (413-441), "Popis slika i tablica" (442), "Popis pokrata" (443-446) i "Bilješka o autoru" (447).

U "Predgovoru" (10-11) istaknuto je kako je knjiga nastala na temelju doktorata koji je proširen u teorijskom dijelu i poglavljju posvećenom povijesti pravaštva te je nadopunjen novim spoznajama iz povijesti stranke u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. U "Uvodu" (12-14) autor navodi kako je knjigu ograničio na razdoblje do 2011. godine jer je tada obilježeno 150 godina od stvaranja inicijalne jezgre Stranke prava. Iste godine HSP gubi status saborske stranke te je potreban određen vremenski odmak za pisanje sinteze. Autor se pri pisanju rada vodio dvama ciljevima. Prvi je ideja da se rekonstruira djelovanje HSP-a u političkom i stranačkom životu Hrvatske, a drugi odgovor na pitanje postoje li elementi ideologije suvremene radikalne desnice prema teorijskom konceptu politologa Casa Muddea. Autor je politološki djelo svrstao u granu povijesti političkih stranaka i pokreta, čime naglašava interdisciplinarno korištenje historiografije i politologije u svojem radu.

Prvo poglavlje "Teorijsko-metodološki okvir i stanje istraživanja" (15-54) podijeljeno je na četiri manje cjeline. U prvom potpoglavljju autor analizira značenje pojma desnice. Ističe kako se taj pojam prvi put javlja tijekom Francuske revolucije. Danas veliku ulogu ima Nova desnica, filozofska škola koju su 1968. godine osno-

vali francuski intelektualci predvođeni Alainom de Benoistom kao protutežu Novoj ljevici. Njezine su glavne odlike kritika komunizma, liberalizma i europskog judeokršćanskog nasljeđa. Iduće potpoglavlje analizira pojam desnih političkih stranaka i desnog radikalizma. Autor navodi citat Casa Muddea koji ističe kako postoji ideološki jaz između ekstremno desnih i radikalno desnih stranaka. Prema većini autora, radikalni desničari prihvaćaju ljudska prava i temeljne vrijednosti demokratskog poretka te se koriste populizmom u političkom djelovanju. S druge strane, ekstremna desnica odbacuje vrijednosti koje sadrži ustavno-pravni poredak. Autor u ovom dijelu ističe i Muddeov teorijski okvir o desnom radikalizmu koji čine – autoritarnost, nativizam i populizam. Po tom će principu u idućim poglavljima autor analizirati pojedina razdoblja djelovanja HSP-a od 1990. do 2011. U trećoj cjelini ovog poglavlja autor navodi hrvatske autore koji su se bavili temom desnih stranaka te ističe kako je to područje slabije istraženo. U zadnjoj cjelini pojašnjeno je koja je metodologija korištena pri pisanju rada i koje su hipoteze postavljene. U samom radu prvenstvo je imala kvalitativna metoda istraživanja. Glavno je istraživačko pitanje postoje li u djelovanju HSP-a elementi radikalne desne političke ideologije prema teoriji Casa Muddea.

Drugo poglavlje “Povijest pravaške ideologije i politike” (55-90) podijeljeno je kronološkim redoslijedom na tri dijela. U prvom se analizira izvorno pravaštvo od 1861. do 1895. godine. U njemu se iznose osnovne misli Ante Starčevića i Eugena Kvaternika. Autor navodi kako su ključni čimbenici u formiranju Starčevićeve misli bili neoapsolutizam vladajuće dinastije

te otpor jugoslavenskim i velikosrpskim idejama. Na njega i Kvaternika snažan su utjecaj imali europski filozofi od vremena Sokrata pa do filozofa iz 18. i 19. stoljeća poput Herdera i Rousseaua. Navode se i drugi predstavnici pravaštva poput Frana Folnegovića, Josipa Franka i Ante Kovačića te njihova uloga u tom razdoblju. Drugi dio poglavlja analizira moderno pravaštvo do 1918. godine. Naglašeno je kako su pravaši programom iz 1894. odstupili od izvorne pravaške misli Ante Starčevića. Već iduće godine dolazi do sukoba u stranci i podjele na dvije skupine – Stranku prava (predvođenu Franom Folnegovićem) i Čistu stranku prava (predvođenu Josipom Frankom uz podršku Ante Starčevića). Od tog raskola pa do 1918. obje su frakcije više puta mijenjale nazive, doživljavale nove raskole, a svaki pokušaj ponovnog spajanja u jednu stranku završio je neuspješno. Zadnje potpoglavlje analizira djelovanje pravaša u monarhističkoj Jugoslaviji. Velimir Veselinović piše kako su milinovci, jedna od skupina koja se odvojila od Čiste stranke prava, potpuno napustili starčevićanstvo te se priklonili jugoslavenskoj ideji. S druge strane, frankovački pravaši nastavljaju djelovati pod imenom Hrvatska stranka prava. Unatoč marginalnom statusu javljaju se kao parlamentarna stranka u periodu do uvođenja diktature. Ubrzo radikaliziraju stavove i nastavljaju djelovati u inozemstvu te formiraju ustaški pokret odgovoran za brojne zločine tijekom Drugog svjetskog rata. Autor ističe kako je okretanje dijela pravaša jugoslavenskoj ili ustaškoj ideologiji gruba zloupotreba izvornog Starčevićevog pravaštva.

Treće poglavlje “Hrvatska stranka prava u Republici Hrvatskoj od 1990. do 1993. godine” (91-193) podijeljeno je na pet-

naest potpoglavlja. U njima su obrađene najvažnije teme prvog perioda iznova obnovljene stranke. Prvih četrnaest možemo podijeliti u tri glavne skupine – političko djelovanje, ratno djelovanje i sukob s vlastima. U najvećem broju potpoglavlja autor analizira političko djelovanje. Ističe kako su glavni inicijatori ponovnog osnivanja stranke bili politički emigrant Dobroslav Paraga i Ante Paradžik. Od početka djelovanja 1990. stranka je bila izrazito centralizirana, što je donijelo prve sukobe i raskol nakon samo nekoliko mjeseci postojanja. Na prvim izborima 1990. nisu sudjelovali, ali postaju parlamentarna stranka jer u njihove redove dolaze Damir Mejovšek i Zvonimir Špišić iz HDZ-a te Ante Prkačin iz HDS-a. Svoju su simboliku vezali uz simboliku ustaškog pokreta, ističući datum 10. travnja kao dan neovisnosti Hrvatske. To će potvrditi i Prvi opći Sabor HSP-a u veljači 1991. na kojemu se naglašavala potreba za obnovom Hrvatske u granicama NDH te za vraćanjem posmrtnih ostataka mnogih zaslužnih Hrvata u povijesti, među kojima je i Ante Pavelić. U prvom je periodu HSP, dok je predsjednik bio Dobroslav Paraga, bio izraziti neprijatelj Franje Tuđmana i politike HDZ-a koju je on provodio. To je uzrokovalo brojne sukobe, ubojstva i političke procese protiv članova HSP-a. Među ostalim, ubijena su dva istaknuta člana HSP-a u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Riječ je o Anti Paradžiku i Blažu Kraljeviću, a pozadina njihovih ubojstava još uvijek nije jasna, iako se sumnja u umiješanost vrha države. Osim toga, stranka je htjela zauzeti Starčevićev dom koji je smatrala svojim vlasništvom, ali je na kraju deložirana. Protiv stranke i stranačkih prvaka pokrenut je sudski pro-

ces zbog toga što se smatralo da pozivaju na nasilje i rušenje ustavnog poretka Republike Hrvatske. Prvacima HSP-a posebno je zasmatalo što je proces pokrenut u isto vrijeme kad i proces protiv Srpske demokratske stranke. Na kraju su prvaci stranke, a i sama stranka oslobođeni optužbi. Ratna aktivnost HSP-a prvenstveno je vezana uz HOS koji je djelovao najprije samostalno, a kasnije u sklopu HV-a. HOS su osnovali prvaci HSP-a nezadovoljni organizacijom obrane Hrvatske. Organizacija je djelovala i na prostoru Bosne i Hercegovine, koju su pravaši smatrali dijelom hrvatske države. Upravo je s HOS-om bio povezan jedan od glavnih prijevora između vladajućeg HDZ-a i HSP-a. Autor ističe da je stotinjak pripadnika HOS-a 1996. uredbom predsjednika dobilo dočasničke i časnicičke činove HV-a, ali tek se od 2001. u vrijeme premijera Račana počinju navoditi u Zakonu o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata. Na kraju poglavlja analizira djelovanje HSP-a u završnom dijelu obrađenog razdoblja te smatra kako je nativizam imao važnu ulogu u politici HSP-a, bio je nazočan i populizam, a predsjednik je strankom vladao autoritarno.

Četvrto poglavlje “Raskol Hrvatske stranke prava i djelovanje od 1993. do 1999.” (194-268) analizira političke odnose u HSP-u u navedenom razdoblju. U tom periodu dolazi do prvog većeg raskola u stranci nakon obnove 1990. Povod je bio Paragin posjet SAD-u u kojem je oštro napao hrvatski politički vrh. Na to je negativno reagirala frakcija stranke prevedena Antom Đapićem, koja je u rujnu 1993. organizirala Izvanredni Sabor HSP-a. Paragina struja nije priznala Izvanredni Sabor, ali je na kraju presudom ministarstva upra-

ve legalnom proglašena Đapićeva frakcija te je Paraga izbačen iz stranke. Od tog događaja kreće nova politika HSP-a nakhlonjena HDZ-u i predsjedniku Tuđmanu. HSP je izašao na izbore 1995. kao oporbenastranaka, ali uz vrlo blagu kritiku vladajuće stranke, te je ostvario loše rezultate sa samo četiri mandata u Saboru. Stranka se u tom razdoblju počela zalagati za provedbu lustracije. Do novog raskola u stranci dolazi 1996. kad izbija sukob između Đapića i Prkačina te je potonji izbačen iz stranke, a Đapić prvi put postaje predsjednik stranke. To poglavlje sadrži fotografije grba stranke i HOS-a te izborne plakate stranke od 1990. do 2011. godine. Također je opisano djelovanje stranke u Saboru te Bosni i Hercegovini do 1999. godine. Autor smatra da je u periodu nakon odlaska Parage pa do 1999. stranka i dalje imala obilježja nativizma. Autoritarnost je bila prisutna u liku vođe stranke Ante Đapića koji je do 1996. bio potpredsjednik stranke, a kasnije i predsjednik. Stranka se i dalje služila mnogim populističkim mjerama, od kojih se posebno isticalo pozivanje na referendume.

Peto poglavlje "Hrvatska stranka prava u Republici Hrvatskoj na prijelazu stoljeća" (269-313) podijeljena je na šest manjih cjelina. U njima se obrađuje djelovanje stranke od 2000. do 2003. kada je na vlast bila lijevo-centristička koalicija predvođena SDP-om i HSLS-om, a predsjednik je bio Stjepan Mesić. Autor naglašava kako je HSP na početku iznenađujuće podržao Vladu, ali vrlo brzo došlo je do nesuglasica po pitanju odnosa prema Domovinskom ratu i Međunarodnom kaznenom sudu za Jugoslaviju. U cijelom periodu i dalje je imao izrazitu antikomunističku agendu. U

veljači 2001. održan je Četvrti opći Sabor HSP-a na kojem stranka radi jasan otklon od ustaške ikonografije. U Saboru se tada počela više baviti socijalnim pitanjima i pitanjem jačanja pravne države, ali i dalje ističe svoje zasluge u Domovinskom ratu. Dvije godine kasnije počinje priprema za nove izbore, a Đapić još jednom naglašava distanciranje od ustaškog pokreta. Na izbore HSP izlazi zajedno sa Slavenom Leticom, Zagorskom demokratskom strankom i Međimurskom strankom te osvaja osam mandata (jedan koalicijski Slavena Letice i sedam samostalnih). Najveći je to izborni uspjeh Hrvatske stranke prava na izborima za Sabor, a posebno je bila uspješna u svojim tradicionalnim utvrdama na istoku i jugu zemlje. HSP prvi put postaje potencijalno bitan koalicijski partner. Unatoč stalnom popravljanju imidža zadnjih godina, zbog pritiska članica Europske unije HDZ sastavlja poslijeižbornu koaliciju bez HSP-a. Bez obzira na promjenu politike stranke, autor smatra da su u njoj i dalje postojali elementi nativizma i autoritarnosti, iako je bilo određenih pozitivnih pomaka. Zbog stalnog pozivanja na referendume, ali i glasovanja za promjenu Ustava jer je prihvaćen njihov amandman o raspisivanju referenduma ako se skupe potpisi 10% birača, Veselinović smatra da je u djelovanju stranke i dalje bio prisutan populizam.

Posljednje poglavlje "Hrvatska stranka prava u Republici Hrvatskoj od 2004. do 2011. godine" (314-377) podijeljeno je na osam potpoglavlja u kojima autor analizira politiku HSP-a do 2011. godine kad prestaje biti parlamentarna stranka. Anto Đapić 2004. na Petom općem Saboru još jedanput dobiva povjerenje za mjesto

predsjednika stranke. Iduće godine postaje gradonačelnik Osijeka na najuspješnijim lokalnim izborima za pravaše. Autor analizira i izbore za Sabor 2007. te ističe kako su pravaši i dalje inzistirali na socijalnim i gospodarskim pitanjima. Za razliku od prošle kampanje, ovaj put išli su izuzetno oštro prema vladajućem HDZ-u. Na izborima je mandat osvojio samo Ante Đapić, što je bio velik neuspjeh u usporedbi s prošlim izborima. Jedan od uzroka bio je odlazak istaknutih članova iz stranke – Miroslava Rožića i Tončija Tadića. Vrlo brzo nakon izbora došlo je do novog raskola. Ruža Tomašić nije došla na Šesti opći Sabor 2008. godine, a godinu dana kasnije skupina kojoj je ona bila na čelu osniva svoju stranku, Hrvatsku stranku prava dr. Ante Starčević, nakon brojnih suspenzija i isključenja iz matične stranke. Nakon neuspjeha na lokalnim izborima 2009. Ante Đapić se povlači s mjesta predsjednika stranke, a zamjenjuje ga Danijel Srb. S obzirom na to da je potonji bio njegov bliski suradnik i da je Đapić dobio titulu počasnog predsjednika, Veselinović ističe da je i dalje zadržao utjecaj u stranci. U tom periodu HSP se ponovno približava ustaškoj ikonografiji, pokazujući da je novo lice stranke služilo isključivo u propagandne svrhe kako bi ušla u vladajuću koaliciju. Na izborima 2011. prvi put ostaje bez ijednog mandata za hrvatski Sabor. U šesto poglavlje autor je uvrstio tablicu koja pokazuje broj osvojenih glasova i mandata za Sabor od 1990. do 2011. godine. Istaknuo

je da su u tom periodu nativizam, populizam i autoritarnost i dalje imali značajnu ulogu. Iako je izbor Danijela Srba između više kandidata označio početak unutarstranačke demokracije, ni to nije utjecalo na promjenu stranačke ideologije.

U “Zaključku” (378-384) autor ponovno navodi glavne teze rada. Smatra kako su tijekom kampanja najviše dominirale državotvorne teme te je HSP uglavnom imao potporu na prostorima zahvaćenima ratom. Predsjednik stranke imao je dominantnu ulogu u cijelom analiziranom periodu. Stranački identitet bio je usko povezan s identitetom ustaškog pokreta i NDH. Pogled prema BiH bio je romantičarski i idealistički. Veselinović zaključuje da je HSP u periodu od 1990. do 2011. godine tipski primjer radikalno desne stranke prema teorijskom okviru Casa Muddea. U svojem je djelovanju upotrebljavao tri glavne stavke koje je Mudde pripisao radikalno desnim strankama – nativizam, populizam i autoritarnost.

Zaključno treba istaknuti da je riječ o knjizi koja prvi put u našoj historiografiji donosi sveobuhvatnu analizu djelovanja jedne političke stranke u modernoj Hrvatskoj te je kao takva vrijedan doprinos hrvatskoj historiografiji i politologiji. Djelo Velimira Veselinovića može biti poticaj drugim povjesničarima i politolozima da obrade djelovanje političkih stranka od 1990. Veći broj radova ovog tipa dodatno bi pridonio stručnoj analizi političke situacije u Hrvatskoj u suvremenom razdoblju.

*Marko Vladić
Hrvatsko katoličko sveučilište*